

Bidprentjes: 'een soort mindfulness in een andere tijd'

Een uitvouwbaar communieprentje daterend uit het begin van de vorige eeuw.

Foto's: Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen



Bid- en devotieprentjes kennen een rijke geschiedenis. Het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) in Nijmegen organiseerde onlangs een symposium over de prentjes bij gelegenheid van hun tentoonstelling over dit onderwerp. "Hoe ouder die prentjes, des te mooier ze zijn."

tinus geweest waar ik een prentje en afbeelding van hem heb gekocht. Iedere keer als ik dan iets van Martinus zag, wilde ik dat hebben. Later ben ik gedachtenisprentjes uit Waalre gaan verzamelen. Daar ben ik geboren en getogen. Ik ben dan wel naar België verhuisd, maar ik heb altijd die band met Waalre gehouden. Mijn verzameling van een paar honderd prentjes loopt van 1840 tot heden. Ik vind het mooi om de families bij elkaar te krijgen die daar gewoond hebben. Hoe ouder die prentjes, des te mooier ze zijn."

Doodsprentjes

De doodsprentjes zoals we die vandaag de dag kennen, zijn ontstaan in de zeventiende eeuw bij de kloppen en begijnen, legt kunsthistorica Evelyne Verheggen uit. "Het waren over het algemeen geletterde vrouwen uit goeude families die, in plaats van te trouwen, een mystiek huwelijk met Christus sloten en de gelofte van zuiverheid aflegden. Katholieken mochten hun geloof niet in het openbaar belijden, maar kwamen samen in schuilkerken. In die periode waren deze religieus levende vrouwen ver in de meerderheid ten opzichte van hun mannelijke collega's. Zo waren er 5000 geestelijke maagden actief ten opzichte van 400 á 500 priesters. Het is mede aan deze vrouwen te danken dat de katholieke Kerk in Nederland overeind is gebleven", stelt de kunsthistorica. "Omdat vrouwen in die tijd minder in het Latijn onderlegd waren dan priesters, vonden ze het fijn om bij hun privé-devotie gebruik te maken van prentjes met afbeeldingen als hulpmiddel bij het gebed. De kloppen waren veelal werkzaam in de zorg en het onderwijs en zij gebruikten de prentjes ook voor de catechese van kinderen. Ze deelden de prentjes uit bij de eerste communie, het vormsel, een priesterwijding of gewoon aan elkaar als teken van vriendschap. Op de achterzijde van de prentjes schreven ze In Memoriam teksten om te bidden voor de overledene. Daarnaast introduceerden zij de doodsprentjes.



Een prentje van de Mater Amabilis naar ontwerp van Jac Maris.



De prentjes waren ook bedoeld als catechesemateriaal.

Esther Raaijmakers

Of je nu katholiek bent of niet, iedereen heeft ze wel eens in zijn hand gehad: bidprentjes, zoals ze in de volksmond worden genoemd. Vandaag de dag ontvang je zo'n prentje na een uitvaart, met een mooie foto van de overledene aan de voorkant en een levensbeschrijving aan de binnenkant. En dan zijn er nog de devotieprentjes waarop Bijbelse taferelen of bijvoorbeeld heiligen staan afgebeeld die gelovigen helpen om zich op God te richten. Het Katholiek Documentatiecentrum in Nijmegen heeft zo'n 300.000 devotie- en gedachtenisprentjes in bezit. Het centrum heeft in de afgelopen 45 jaar de prentjes verzameld die representatief zijn voor het katholieke volksgeloof en organiseert allerlei activiteiten om het onderwerp meer bekendheid te geven. Zo ook dit symposium waar zo'n honderd geïnteresseerden op zijn afgekomen.

Verzamelaar

Tony Vaessen, een fervente verzamelaar, is een van hen. Hij zet zich in voor Devotionalia, een stichting die verzamelaars van religieuze voorwerpen met elkaar in contact brengt. Al sinds de jaren zestig spaart hij bid- en devotieprentjes. Voor Vaessen begon het allemaal met prentjes van de heilige Martinus van Tours. "Toen ben ik voor het eerst bij het graf van Mar-



De prentjes met de heilige Stefanus (links) en Christus aan het Kruis (rechts) zijn geheel met de hand gemaakt, geschilderd en geknipt/geperforeerd.

Onder: Er werden ook prentjes uitgegeven ter bevordering van een zalig- of heiligverklaringsproces zoals dit prentje voor Peerke Donders.



Meditatie

De kloppen en begijnen hebben een sleutelrol gespeeld bij de verspreiding en populariteit van de devotieprentjes, die veelal uit Antwerpen afkomstig waren. Miljoenen gravures en tekeningen zijn vanuit de Scheldestad over de hele wereld verspreid. De prentjes en boekjes hielpen de gelovigen bij de meditatie om zich met behulp van teksten en afbeeldingen voor te stellen dat ze bij een bepaalde gebeurtenis uit de Bijbel aanwezig waren, bijvoorbeeld bij de kruisiging van Jezus. Daarbij gebruikten gelovigen al hun zintuigen (smaak, reuk, tastzin, gehoor en gezicht). Deze meditatietechniek werd de 'imaginatie' genoemd. Eigenlijk is het vergelijkbaar met het tegenwoordig populaire 'mindfulness', maar dan in een andere tijd", zegt Verheggen lachend.

Symbolische onsterfelijkheid

Volgens kerkhistoricus Peter Nissen heeft het bid- of doodsprentje in de loop der tijd een grote ontwikkeling doorgemaakt. "Zo zie je dat er voor 1850 helemaal geen biografische gegevens van de overleden persoon op het prentje worden vermeld. Mensen zagen de realiteit van de dood onder ogen. Het prentje diende vooral als een aansporing om voor het zielenheil van

de overledene te bidden. In de loop der tijd zie je dat de dood steeds meer wordt verdrongen en komen er steeds meer personalia op de prentjes te staan. De godsdienstige boodschappen en afbeeldingen verdwijnen naar de achtergrond en er is met name veel aandacht voor de overleden persoon. Waar er voor 1850 niet eens een geboortedatum van de gestorvene werd vermeld, staan er nu halve biografieën over de persoon op het prentje. Ook is er nu veel aandacht voor de degenen die achterblijven en voor wat 'symbolische onsterfelijkheid wordt genoemd. Dat komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in een tekst als 'Opa leeft voort in de kleinkinderen'."

Gedachtenisplek

Kerkhistoricus Peter Nissen vertelt dat hij veel meer geïnteresseerd is in doodsprentjes die nog daadwerkelijk gebruikt worden, omdat ze op deze manier nog een rol vervullen voor de gelovige in het leven van alledag. "U kent allemaal het beeld van het missaal waar allemaal doodsprentjes inzaten. Dat missaal werd minstens iedere week gebruikt en bij vrome mensen wel iedere dag. Dan kwamen mensen het prentje van hun dierbare overledene weer tegen. Tegenwoordig zien we dat bidprentjes een speciale plek in huis krijgen, zo-

genaamde huiselijke gedachtenisplekken of ook wel *home memorials*. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 60 procent van de Nederlandse huishoudens zo'n gedachtenisplek heeft. Misschien heeft u het ook wel? In een boekenrek of op een kast. Een hoekje waar een foto of prentje van een overledene staat met een waxinelichtje of kaarsje erbij. Dat zijn voor ons als religiewetenschappers de interessante plekken om te kijken wat die prentjes nog voor mensen betekenen. Ze maken het geloof voor mensen tastbaar en zichtbaar in het alledaagse leven. Het moeilijkste in een mensenleven is misschien wel: hoe je met emoties rond het overlijden van een dierbare moet omgaan. Doodsprentjes helpen mensen daarbij." +

Voor wie geïnteresseerd is in bid- en devotieprentjes, schreef Frans Pluijmaekers uit het Limburgse Hulsberg samen met andere auteurs drie boeken over het onderwerp: *Gedachtenisprentjes* (2004), *Prentjes uit de Rijke Rooms Katholieke Cultuur* (2011) en *Beeldverslag van het Rooms katholiek erfgoed* (2015). In dit laatste boek worden zo'n 2200 prentjes vanaf eind 18e eeuw tot op heden gepresenteerd.

Voor meer informatie over de boeken, kunt u bij de auteur terecht. Frans Pluijmaekers. Telefoon: 045-4051872. E-mail: fpluijmaekers1945@kpnmail.nl.